

קולות השופר / ראש הישיבה הרב חיים דרוקמן שליט"א

א

תקיעת שופר בראש-השנה היא המצוה המיוחדת לראש השנה והמיחדת אותו. כמוכן, מבלי להתיחס לקרבנות המיוחדים בבית-המקדש, אלא כמצוה שכל אדם מישראל חליב בה.

התפילה המיוחדת של ראש-השנה היא, כידוע, מדרבנן, ואילו המצווה שהתורה ליחדה לראש-השנה הנה תקיעת שופר, עד כדי כך, שהתורה מגדירה את ראש-השנה כ"יום תרועה"! וכך כותבת התורה: "ובחדש השביעי באחד לחדש מקרא קדש יהיה לכם, כל מלאכת עבודה לא תעשו, יום תרועה יהיה לכם" (במדבר כ"ט א'). **יום תרועה!**

שלוש פעמים נזכרת תרועה בתורה, מהן פעמים בהקשר עם ראש-השנה. מקום אחד כבר הזכרנו, והשני הוא: "דבר אל בני ישראל לאמור, בחדש השביעי באחד לחודש יהיה לכם שבתון. זכרון תרועה מקרא קדש" (ויקרא כ"ג, כ"ד). ובפעם השלישית - בעניין יובל. "והעברתם שופר תרועה בחדש השביעי, בעשור לחדש, ביום הכפורים, תעבירו שופר בכל ארצכם" (ויקרא כ"ה ט').

קבלנו בתורה שבעל פה, שיובל וראש השנה מהווים יחידה אחת לענין התרועה. מה שנוהג בזה - נוהג בזה. הדבר נמסר לנו בגזרה שוה; נזכר "בחדש השביעי" בענין ראש-השנה ונזכר "בחדש השביעי" בענין יובל, ובעצם בנין יובל, הזכרה זו מיותרת: האין אנו יודעים שיום הכפורים חל בחדש השביעי? אלא "בחדש השביעי", "בחדש השביעי" - אנחנו למדים על ידי גזירה שוה, שראש השנה ויובל מהווים יחידה אחת לענין התקיעות. (עיין ראש-השנה לג:-לד. ורש"י שם).

אם כן, מוזכרות שלש תרועות. והדבר בא ללמדנו שאנו צריכים להריע שלש פעמים.

ועוד דבר אנחנו למדים מיובל. נאמר: "והעברת - שופר תרועה בחדש השביעי... תעבירו שופר בכל ארצכם". לפני התרועה יש צורך בהעברת קול שופר וכן לאחריה. "העברת קול שופר" פרושו - העברת קול ישר וחלק, בלא וריאציה מוסיקלית. הרי למדנו

שישנן שלש תרועות. אם כן, יש צורך לתקוע תשעה קולות: שלש תרועות, שלש תקיעות מקדימות אותן ושלש תקיעות באות לאחריהן. נשאלת השאלה: מה זו בדיוק "תרועה"? את הפסוק "יום תרועה יהיה לכם" מתרגם אונקלוס: "יום יבבא יהא לכוון". והוסיפה הגמרא (ראש השנה לג:): לשם בירור הענין - ונאמר: "בעד החלון נשקפה ותיבב אם סיסרא" (שופטים ה' כ"ח).

לפי זה, תרועה היא יבבא, כלומר, קולות של בכי. התורה משמיעה לנו שיש להריע שלש פעמים בקולות של בכי, להקדים להם שלשה קולות חלקים וללוותם בשלשה קולות חלקים. ומהו בדיוק קול של בכי שמדובר בו? מה מוטל עלי להשמיע? מוצאים בגמרא (ראש-השנה לג:): שתי דעות. האחת, שהללו קולות של גניחה הם. ומפרש רש"י: "גניחה - כאדם הגונח מלבו, כדרך החולים שמאריכין בגניחותיהם" (מה שנקרא בפיו "שברים"). הדעה השניה אומרת, שהללו קולות של יללה הם. ואומר רש"י: "כאדם הבוכה ומקונן קולות קצרים סמוכים זה לזה" (מה שנקרא בפיו "תרועה").

בסיומה של הסוגיה, מספרת לנו הגמרא (ראש-השנה לד.) אודות רבי אבהו - מאמוראי ארץ-ישראל - שהתקין שיהיו תוקעים את שניהם: גניחות ויללות כאחד. רבי אבהו התקין לתקוע שלש פעמים תקיעה - שברים (גניחה) - תקיעה; שלוש פעמים תקיעה - תרועה (יללה) - תקיעה; ושלש פעמים שניהם כאחד - תקיעה - שברים - תרועה - תקיעה. וכך אנו נוהגים למעשה.

במדרש קהלת רבה על הפסוק: "טוב אשר תאחז בזה וגם מזה אל תנח את ירך, כי ירא אלקים יצא את כולם" (קהלת ז' יח') מוסיפים חז"ל ארבע מלים: "כגון רבי אבהו מקיסרין". כלומר תקנת רבי אבהו פרושה - כי ירא אלקים יצא את כולם. שכלל ישראל כולו יהיה נוהג לפי כל האפשרויות.

וכל-כך למה? מסביר הרמב"ם ב"הלכות שופר" (פרק ג' הלכה ב'): "תרועה זו האמורה בתורה, נסתפק לנו בה ספק... ואין אנו יודעים איך היא: אם היא היללה שמיללין הנשים ביניהן בעת שמביבין, או האנחה כדרך שיאנח האדם פעם אחר פעם, כשידאג לבו מדבר גדול, או שניהם כאחד - האנחה והיללה שדרכה לבא אחריה -

הם הנקראים "תרועה", שכן דרך הדואג - מתאנח תחילה ואחרי כך מילל. לכן אנו עושים הכל".

לפי הרמב"ם נולד לנו ספק, מהי התרועה שהתורה מצוה. ומספק אנחנו נוהגים גם כך וגם כך. נשאלת השאלה - איך אפשר שילול ספק בדבר כזה? איך שוכח אדם כיצד נהג אשתקד? סוף כל סוף, מצות תקיעת שופר היא מצוה שאנו מקיימים בכל שנה, ואיך אפשר לשכוח? הרמב"ם עונה על כך בחמש מלים: "תרועה זו, האמורה בתורה, נסתפק לנו בה ספק לפי אורך השנים ורוב הגלות".

יכול ספק להתעורר מחמת אורך השנים או אפשר שיוולד ספק אפילו בזמן קצר, אם מדובר במצב קשה במיוחד. ישנם מצבים נוראים, שאדם שוכח אפילו את יום אתמול. קל וחומר כאשר מדובר במציאות ששניהם קיימים כאחד, "אורך השנים ורוב הגלות". אמנם לגבי "אורך השנים" ניתן להקשות: הרי מצות תקיעת שופר אנו מקיימים בכל שנה ושנה. אולם כשמצטרפת לכך המציאות של "רוב הגלות" - ניתן להבין איך נוצר הספק. במיוחד, שהספק הינו רק ביחס לפרט בתרועה, מהו בדיוק הגוון של קול התרועה.

באוצר הגאונים למסכת ראש-השנה (עמ' 61), מובאת שאלה שנשאלו הגאונים: "מקודם רבי אבהו מה היו עושים? והיא החובה של כל שנה ושנה, ולא כן יתכן, מימות נביאים הראשונים ועד ימות רבי אבהו, שהניחו שנה אחת בלא תקיעה. ואם החובה ידועה היתה, מה תיקן להם רבי אבהו? וכו'". איך ניתן לשכוח דבר שאנו עושים מדי שנה, ואם לא שכחו, מה ראה רבי אבהו לתקן? על זה באה התשובה: הכל אמנם היה ברור, לא נשכח דבר, לא נולד שום ספק, ברור מאד מה ציוותה התורה. אלא, מן התורה, תרועה יכולה להיות גם גניחה וגם יללה. כלומר, יכול אדם לתקוע שלש גניחות, כשלש תקיעות קודמות להן ושלש מלוות אותן, והוא יוצא ידי חובת תקיעת שופר מן התורה. ויכול אדם לתקוע שלש יללות, ויכול אדם לתקוע את שתיהן. וכל שתיקן רבי אבהו הוא - שיהיו תוקעים בנוסח אחיד "שיהיו עושים בה כל ישראל מעשה אחד ולא יהיה ביניהם דבר שההדיוטות רואים אותו כחלוקה" (עמ' 64). ושמא היתה לזה חשיבות מיוחדת דוקא אחרי החורבן, כשהעם הולך ומתפזר בגלות, לשמור על אחדות התורה.

אחרי תקנת רבי אבהו יש לנו שלשים קולות לתקוע: תקיעה -
שברים - תרועה - תקיעה, שלש פעמים - שנים עשר קולות; תקיעה -
שברים - תקיעה, שלש פעמים - תשעה קולות; תקיעה - תרועה -
תקיעה, שלוש פעמים - תשעה קולות. הרי אלו שלשים קולות. יוצא,
מן התורה ביסוד, יש לנו תשעה קולות ואחרי תקנת רבי אבהו,
שאיחד את כל האפשרויות - יש לנו לתקוע שלשים קולות.
התקיעות לכתחילה, עצמאיות הן. קשרן לתפילה נקבע על ידי
חז"ל. חז"ל קבעו כי בציבור עלינו להסמיך את התקיעות לברכות
המיוחדות של תפילת ראש-השנה: מלכויות, זכרונות ושופרות
(שו"ע, אורח חיים סימן תקצ"ב, סעיפים א'-ב'). מן התורה מצות
תקיעת שופר היא מצות היום, ואילו את כל הברכות של תפילת
ראש-השנה קבעו חז"ל. כך גם קבעו חז"ל, לאחר מכן, להסמיך את
התקיעות לברכות המיוחדות של תפילת ראש-השנה. במלכויות אנו
ממליכים את הקב"ה למלך, מזכירים מלכות ד'. בזכרונות אנו
מזכירים בין היתר כדבר מרכזי את עקדת-יצחק ואת ברית הנצח
שבין הקב"ה לכנסת-ישראל, ובשופרות אנו מזכירים את מתן תורה
ואת שופרו של משיח. את שלשתן אנו מסיימים בתקיעת שופר.

ב

מה משמעותה של תקיעת שופר? מדוע אנחנו תוקעים?
הרמב"ם בהלכות תשובה (פרק ג', הלכה ד') אומר: "אף כל פי
שתקיעת שופר בראש השנה גזירת הכתוב, רמז יש בו, כלומר - עורו
ישנים משנתכם ונרדמים הקיצו מתרדמתכם וחפשו במעשיכם וחזרו
בתשובה וזכרו בוראכם, אלה השוכחים את האמת בהבלי הזמן,
ושוגים כל שנתם בהבל וריק אשר לא יועיל ולא יציל, הביטו
לנפשותיכם והיטיבו דרכיכם ומעלליכם, ויעזב כל אחד מכם דרכו
הרעה ומחשבתו אשר לא טובה".

לכתחילה זוהי גזירת הכתוב. התורה איננה מנמקת מדוע
ציוותה אותנו לתקוע. אבל אפשר לנו להציץ לטעמה של המצוה -
קולות השופר הם קולות מעוררים, בבחינת: "אם יתקע שופר בעיר
ועם לא יחרדו"?! (עמוס ג', י'). העובדה שהקב"ה ציוה אותנו
לתקוע בראש-השנה קולות מעוררים בא מן הסתם לומר לנו משהו.

זהו כנראה, רמז בשבילנו, שקולות השופר צריכים לעוררינו משינה, מעיסוק בהבלים, לעורר לאמת, לעורר אותנו לתשובה! גם ספר החינוך (מצוה ת"ה) מכיר בעובדה, שקולות השופר הם קולות מעוררים. הרמב"ם דיבר בהתעוררות לתשובה, ספר החנוך עומד על הנקודה שהם באים לעורר לתפילה. עומדים אנחנו ביום הדין! הקב"ה דן כל אחד ואחד. אתה נמצא בדין! התעורר להתחנך על נפשך, להתפלל ולבקש על עצמך! אם כן - השופר בא לעורר לתפילה. אבל ספר החינוך עומד על שתי נקודות נוספות, א. עצם הצורך בדבר חיצוני שיעורר אותנו. ובאמת, מדוע יש צורך בזה? - לאמר הקב"ה: "התעורר לתפילה, התעורר לתשובה". בעצם די היה לנו לכאורה בקריאה "התעוררו!", אלא, הוא עומד על העובדה שאדם זקוק לדבר חיצוני שיעורר אותו. "לפי שהאדם בעל חומר, לא יתעורר לדברים כי אם על ידי מעורר", וספר החנוך מביא דוגמא לכך: גם במלחמה, ישנן תרועות שבאות לעורר את האדם. או - עובדה מציאותית המוכרת לנו - כשמושכים בחבל, אז צועקים, קוראים קריאות המרצה. כלומר, יש צורך באיזו שהיא צעקה חיצונית, שתגביר את המרץ באדם.

ועוד נקודה חשובה. הרמב"ם מתיחס באופן כללי לקולות השופר. אבל אסור לנו לשכוח שהתורה אינה מצוה לתקוע בקולות שופר סתם. התורה מדברת על יום **תרועה** יהיה לכם. הנקודה המרכזית כאן היא **תרועה**. נכון, יש צורך קודם בתקיעה ואחר-כך בתקיעה, אבל הקול המיוחד הוא התרועה. התורה אינה אומרת - תקע בשופר כאות נפשך. היא בפרוש אומרת מה וכיצד לתקוע.

חוץ מן הקול הישר, החלק - הקול המיוחד זוהי התרועה. עומד על כך ספר-החנוך. בדבריו, היאך קול השופר מעורר לב השומעים, הוא אומר: "וכל שכן קול התרועה, כלומר הקול השבר". אמנם עצם התרועה מעוררת את האדם במיוחד. אך בנוסף לכך, הקול הנשבר צריך לעוררנו לשבור את יצרינו ואת תאוותינו.

האבודרהם (בסדר תפלת ראש השנה ופרושה) מביא עשרה טעמים לתקיעת שופר בשם ר' סעדיה גאון. אנחנו נזכיר כמה מהם, לאו דוקא כפי הסדר הכתוב שם:

האחד - "מפני שהיום תחילת הבריאה, (וכך אנו אומרים בתפילת ראש-השנה: "זה היום תחילת מעשיך, זכרון ליום ראשון") שבו ברא הקב"ה את העולם ומלך עליו, וכן עושים המלכים בתחילת מלכותם, שתוקעים לפניהם בחצוצרות ובקרנות להודיע ולהשמיע בכל מקום את מלכותם, וכן אנו ממליכים עלינו הקב"ה ביום זה. וכך אמר דוד - "בחצוצרות וקול שופר הריעו לפני המלך ד'".

השני - "השופר בא להזכירנו עקידת יצחק, שמסר נפשו לשמים, וכן אנו נמסור נפשנו על קדושת שמו ויעלה זכרונו לפניו לטובה".

השלישי - "השופר מזכיר לנו את מעמד הר סיני שנאמר בו - 'וקול שופר חזק מאד'! ונקבל על עצמנו מה שקבלו אבותינו על עצמם 'נעשה ונשמע'".

הרביעי - השופר בא להזכיר לנו את קבוץ נדחי ישראל ולהתאוות אליו שנאמר - "והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול ובאו האובדים בארץ אשור והנדחים בארץ מצרים והשתחוו לד' בהר הקודש בירושלים".

ר' סעדיה לומד טעמים אלה, כנראה, מהעובדה, שחז"ל הסמיכו את התקיעות למלכויות, זכרונות ושופרות. אם נקבע שעלינו לתקוע בשופר בסוף ברכת מלכויות, שבה מדובר על מלכות ד'; בסוף ברכת זכרונות, שמדגישה את עקדת יצחק "ועקדת יצחק לזרעו היום ברחמים תזכור"; ובסוף ברכת שופרות, שעוסקת במתן תורה ובקבוץ גלויות, על-ידי שופרו של משיח - זאת אומרת שאת כל אלה צריך השופר להזכיר לנו.

ג

אולם עלינו לעמוד על ענין נוסף. התורה מצוה להריע תרועה, כשקודמת לה תקיעה ומלווה אותה תקיעה. ודוקא כך אנו מצווים לקיים את מצות תקיעת שופר: תקיעה, תרועה, תקיעה. שמא מותר לנו לומר, שהתקיעה הראשונה, היא מבטאת את המהות המקורית, האמיתית של האדם. "אשר עשה האלקים את האדם ישר" (קהלת ז', כט'). התקיעה הראשונה מבטאת את הישרות המקורית, הטוהר המקורי שישנו באדם, את צלם האלקים שבאדם,

שהוא טוב ביסודו; את נשמתו: "אלקי, נשמה שנתת בי - טהורה היא". כלומר, האדם ביסודו טוב, האדם במהותו טוב, בשרשיותו ישר, כפי שברא אותו האלקים. אלא מה? התרחק האדם מהטהרה המקורית שבו, מהיושר המקורי שבו. הסתכן, התדרדר, התעקס. זה באה לבטא התרועה: קולות שבורים ומרוסקים, קולות של גניחות, של יללות. וקולות השופר - למה הם באים לעורר את האדם? - לשוב אל עצמו, אל מהותו האמתית, אל הטהור האמיתי, כפי שברא אותו הבורא. זה בא לידי ביטוי בתקיעה האחרונה. זהו הכוון שאדם צריך לשוב אליו. אל מהותו האמתית, אל היושר המקורי שבו. אל צלם האלקים, כפי שיצא מתחת ידו של הבורא. זוהי אם כן המשמעות של הרצף: תקיעה - תרועה - תקיעה.

בודאי קולות השופר מעוררים לתשובה, לתפילה, לאמת. אנחנו רק אומרים שקולות השופר כפי שהם, כפי שהקב"ה צוה לתקוע - הם מדויקים. לא סתם קולות מעוררים. קולות השופר כפי שהקב"ה צוה לתקוע - הם הם שמעוררים ומראים לנו מי בעצם אנחנו, מה קרה לנו ומה נדרש מאתנו.

ומה שנאמר זה עתה על האדם - קיים בכל הקריאה כולה. אם נתבונן בקריאה כולה, נמצא שהדברים כל כך מתאימים לטעמים שהזכרנו בשם ר' סעדיה גאון. מה מזכיר לנו השופר? את מלכות ד', את עקידת יצחק, מתן תורה ושופרו של משיח. התקיעה הראשונה היא כנגד מלכות ד' שהונחה ביסוד הבריאה. הבריאה ביסודה היא טובה. "וירא אלקים את כל אשר עשה והנה טוב מאד" (בראשית א', לא'). וניתן לומר אותו דבר לגבי עקידת יצחק, המגלה את האדם במהותו האמיתית, כפי טבעו האמיתי: האדם הצמא לקדושה, הנכון לעשות רצון בוראו, עד לידי מסירות נפשו בצורה הנעלה ביותר. התקיעה הראשונה מזכירה, איפוא, את מלכות ד' שהנה יסודה של הבריאה ואת עקדת יצחק, שמבטאת את מהותו המקורית של האדם; כל זה מוביל לשופרו של משיח - זו התקיעה האחרונה. וצריך לדעת, שמן התקיעה הראשונה ועד לתקיעה האחרונה - ישנה תרועה ארוכה מאוד, ישנה דרך ארוכה שמלווה בגניחות ויללות, ושכירות וכשלונות. זאת התרועה שהנה כנגד השופר של מתן תורה. תפקידה של תורה להאיר את נתיבותינו בעולם הזה, שאנחנו עלולים בו

לחטוא, להדרדר. הקב"ה נתן לנו תורה, להאיר את דרך האמת, בתוך כל הסבוכים האלה ומתוכם.

ד

למדנו שיש שלשים קולות הצמודים לתפילה, אנחנו קוראים להם "תקיעות דמעומד". ישנן קודם לכן "תקיעות דמיושב", כי מעיקר הדין היה מותר לשבת בהם, אם כי נוהגים גם בהם לעמוד. הם נועדו מעיקרם לחולים וזקנים שכוחם אינו די לתפילה כולה. הם שומעים שלשים קולות, יוצאים ידי חובה והולכים הביתה. אך נקבע כי בציבור תוקעים כך, לא רק חולים וזקנים. על פי זה יש לנו ששים קולות. אנחנו מצרפים לזה עוד ארבעים קולות להשלמת מאה קולות. (נזכר על ידי רבנו חננאל ומובא בראשונים, כשהמקור במדרש). המספר מאה בא לבטא - בלי סוף. לא מסיימים כלל. לדוגמא, לגבי מצות "הוכח תוכיח" אומרים חז"ל (בבא מציעא לא.): "אפילו מאה פעמים". ואין הכונה דוקא מאה, אלא הוכח תוכיח - בלי סוף. (עי"ש "אפילו מאה פעמים" לגבי מצות פריקה וטעינה ולגבי מצות שילוח הקן - כשהכונה היא ברורה - אין סוף פעמים).

הגמרא (ראש השנה ט"ז) מביאה: "אמר ר' יצחק: למה תוקעין בראש-השנה? למה תוקעין?! רחמנא אמר תקעו". התורה אמרה לתקוע, הקב"ה אמר לתקוע! "אלא למה מריעין? מריעין - רחמנא אמר זכרון תרועה". השאלה היא: "למה תוקעין ומריעין כשהם יושבין ותוקעין ומריעין כשהן עומדין?" למה פעמיים? והתשובה - "כדי לערבב את השטן".

מה פרוש "כדי לערבב את השטן?" מסביר רש"י: "שלא יסטין, כשישמע שישראל מחבבין את המצוות - מסתתמין טענותיו". על ידי מה מתערבב השטן? על ידי מה מסתתמות טענותיו? על-ידי המציאות שישראל מחבבין את המצוות! העובדה שאנו תוקעים תקיעות דמיושב ואחר כך חוזרים ותוקעים תקיעות דמעומד מבליטה מציאות זו. שהרי למדנו שגם אחרי תקנת רבי אבהו, יצאנו ידי חובת כל הדעות בשלושים קולות. בשל-מה אנחנו מוסיפים לתקוע? בכך באה לביטוי העובדה שאנחנו אוהבים את המצווה, לא יכולים

להפרד ממנה. נפגשנו באיזה דבר מתוק, דבר טוב - קשה להפרד ממנו! תוקעים עוד ועוד ועוד - מאה קולות! - בלי סוף!
העובדה הזאת חושפת את מהותם הפנימית של ישראל, את האמת - שישראל מחבבין את המצוות, אוהבים את המצוות! ואם ישראל אוהבים את המצוות, מה יש כאן לקטרג? השטן בא לקטרג שישראל אינם בסדר. בא השופר ומגלה את האמת, "שישראל מחבבין את המצוות", מיד מסתמין טענותיו של שטן.

ושמא מותר לנו להוסיף על זה: במשך כל השנה יכולה להיות מציאות של התרחקות, המשמשת עילה לשטן לקטרג על ישראל, אבל קולות השופר של ראש-השנה המעוררים אותנו לתשובה, מגלים את עמקי המעמקים של נשמתנו, את "אלקי, נשמה שנתת בי טהורה היא". על ידי השופר, ולא רק מפני רבוי התקיעות - באה לידי בטוי שלם כל המציאות האמיתית שלנו, מתגלה המציאות הפנימית של ישראל. ממילא מתערבב השטן, ואין לו פתחון פה. מסתמין טענותיו. כך מביא רש"י.

התוספות (ד"ה "כדי לערבב את השטן") מביאים ירושלמי, הפותח בשני פסוקים: האחד - "בלע המות לנצח" והשני - "והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול". כשהשטן שומע את קול השופר לראשונה הוא בהיל ולא בהיל. כששומע השטן תקיעות דמיושב, הוא נבהל ולא נבהל. וכשהוא שומא בפעם השניה, תקיעות דמעומד, ישראל ממשיכים לתקוע - הוא אומר בלבו - ודאי זהו השופר שעליו נאמר - "יתקע בשופר גדול", והרי זהו זמנו של השטן לעבור מן העולם. כיון שכך, נטרדת ומתערבת דעתו עליו ואינו פנוי לקטרג.

על פי כל מה שאמרנו עד כה - השופר מזכירנו שהמציאות ההווית חולפת. מזכיר את העתיד הגדול. מקשר את המציאות הבראשיתית, דרך כל המציאות ההווית, עד לעתיד הגדול והשלם. כלומר, השופר מלמדנו מהי המציאות האמיתית. והתקיעות המתמשכות מזכירות לנו, שאכן אנו הולכים ומתקרבים לאותו הזמן שיתקע בשופר גדול, שאנחנו מתקרבים לזמן התקיעה אחרונה. ואז אין קטרוג עוד.

השופר, הוא הוא המקשר את כל הבריאה כולה, מראשית עד
אחרית, דרך כל הירידות, הכסלונות והתסבוכות, עד לגלוי קדוש
השם הגדול השלם - בכל מלא עולם.